

پروزاده گافصی؛
Vaiz Xalxali;
واسطه الذات مولانا عاشقی
“Mazhar az-zat” (“شیخیتین تازھىتى”).

Şairin ərəbə yazdığını əsərlərin öyrənilməsində əlyazmalar müraciət daha vacibdir. Belə ki, şairin fars dil ilə müqayisədə arəb dilində yazdığını əsərlər daha az öyrənilir. Müxtəlif əlyazmalarla əsaslanan İran alimlərinin tərtib etdikləri “Divan”ların sonunda verilən əsəbdilli əsərlər bazan farqli şəkillərdə təqdim olunub. Bu da şairin əsərlərinin tərcüməsini və öyrənilməsini çətinləşdirir.

Qeyd edək ki, AMEA Məhəmməd Füzuli adına Olyazmalar Institutunun fondunda şairin ancaq arəbə yazdığını əsərlərdən ibarət əlyazmaya rast galınmadı. Şairin “Külliyyat” və “Divan”larında hər kıl dildə yazdığını əsərlər qarışq şəkildə təqdim edilib. Şairin ərəbə yazdığını əsərlərin rast galındığı B-1978, B-7763, M-247, M-242, M-413, M-34 şifrləri əlyazmalarından istifadə etməklə nəşr və kitab xətlərini aşkar etmək olar. Məsələn, Xaqanının əsəbdilli yaradıcılığında xüsusi əhəmiyyəti olan İmam Cəlaləddinə həsr olunan mədhiyyədən bir bəyət nəzər salaq:

زوجت مهجة اصفهان بمدحنت
اعناف ما قد هدى بهجاء [9, s.947 / 10,
s.1346].

İsfahanın qəlbini mədhiyyəmələ evləndir-dim.

İsfahan işə dəfələrlə mənim qəlbimi sun-durdı

[11, s. 60].

Beytin tərcüməsində müşahidə olunan naqışlı birbaşa orijinalla bağlıdır. Buna görə də əlyazmaya müraciət edilməlidir. M-247 şifrləri əlyazmada bəyət aşağıdakı kimi təqdim olunub:

روحت مهجة اصفهان بمدحنت
اعناف ما قد لى بهجاء [12]

İsfahanın qəlbini mədhiyyəmələ rahatlat-dim, (bu) həcvin manə etdiyinin yumşalmasıdır.

Bu variant Dr. Foruzanfərin hazırladığı “Divan”la üst-üstüdür [13, s.726].

Bəs ettimələ etmək olur ki, bəy Xaqanının İsfahan sefəri ilə bağlıdır. Belə ki, şair başqa şəhərə sefəri zamanı yoldustu İsfahani da zi-yarət edir. Ondan əvvəl İsfahanda olmuş Xaqanının tələbəsi kimi tanınan Mücirəddin Beylo-

gani əsfahaniları həv etdiyinə görə, əsfahani-lar şairə soyuq münasibət göstərirler. Xaqani vəziyyəti yüngüləşdirmək üçün “Mütçirəddinin həcvi və İsfahanın mədhi” adlı bir mədhiyyə yəzib əsfahanişərən incik qalbini rahatlardı [14, s.45]. Çox gúman ki, şair yuxarıdakı bəytdə “İsfahanın qəlbini öz mədhiyyəmələ sakitləşdir-dim” deməkələ, məhz bu hadisəyə işara etmişdir.

Şairin ərəbə yazdığını əsərlərin öyrənilməsində əlyazmalar müraciət daha vacibdir. Belə ki, şairin fars dil ilə müqayisədə arəb dilində yazdığını əsərlər daha az öyrənilir. Müxtəlif əlyazmalarla əsaslanan İran alimlərinin tərtib etdikləri “Divan”ların sonunda verilən əsəbdilli əsərlər bazan farqli şəkillərdə təqdim olunub. Bu da şairin əsərlərinin tərcüməsini və öyrənilməsini çətinləşdirir.

Qeyd edək ki, AMEA Məhəmməd Füzuli adına Olyazmalar Institutunun fondunda şairin ancaq arəbə yazdığını əsərlərdən ibarət əlyazmaya rast galınmadı. Şairin “Külliyyat” və “Divan”larında hər kıl dildə yazdığını əsərlər qarışq şəkildə təqdim edilib. Şairin ərəbə yazdığını əsərlərin rast galındığı B-1978, B-7763, M-247, M-242, M-413, M-34 şifrləri əlyazmalarından istifadə etməklə nəşr və kitab xətlərini aşkar etmək olar. Məsələn, Nizamiyyə madrasəsinin müdərrisi, dövrünün görkəmliliyi, bacarıqlı siyasətçisi, poeziya bilici-i İmam Məhəmməd bin Yəhya da var idi. Ibn el-Əsirin verdiyi məlumatə görə, “zamanının əzəz olunmaz Şafii şəfihi olan Məhəmməd bin Yəhyanın yanına Uzaq Şərq və Qərbəndə çoxlu adam gəlirdi və onun ölümüne bər cox alımlar yas tutdular” [16, s.387]. XII əsr tarixçisi və alimi Əbul-Fərəc ibn el-Cauzi hicrət 550-ci ilində baş verən an mühüm hadisələrdən biri ki-mi İmamın ölümü ilə bağlı yazırı: “Bələ bir xəber galib çatmışdır ki, turkman güzzləri Nişapurda daxil olaraq oruq qarar etmiş və əhalini və şəfihləri, o cümlədən Şafii seyxi Məhəmməd bin Yəhyanı qələ yetirmişlər, onların qələ yetirdiklərinin sayı otuz minə yaxın idi” [17, s.101]. Dövrünün görkəmliliyi ziyalı kimi, Xaqanı da bu hadisədən çox təsirlənmiş və həm fars, həm arəbə yazdığını əsərlərində öz acisini hiss etmişdir. Şairin farsdilli “مَدْحُونٌ وَّكَلِيلٌ” rədifi şeirləri, eləcə də arəbə bir qəsidişi məhz bu hadisənin təsiri altında yazılımışdır. K. Kondili-Herisçinin yazdığını görə, “Xaqanının “Fitneyi-ğuzz” və İmam Məhəmməd Yəhyanın öldürülüşünə yazdığı mərsiyələr ovaxtı müsləmən Şərqində yayılaraq dillər əzəbi id. Bu əsərlər şairin səhrətinin dəha də çox yayılmasına səbəb oldu. 800 il ərzində “Fitneyi-ğuzz” dan danışan təzkirəçilər və tarixçilər Xaqanının bu mərvudza yazdığını şərərlərinə toxunmaqdadır” [18, s.234].

Xaqanının Məhəmməd bin Yəhyaya yas tutub ağladığını qəsidişində aşağıdakı bəyət:

بدأت بعرض المرأة ثم شفته نسبة سكر ثم
هو الماء
بدأت بعرض المرأة ثم شفته نسبة سكر ثم
هو الماء

Əlyazmada olan variantın ikinci misrasında naqışlı müşahidə olunur. Zənnimcə, həm əlyazmadan, həm də “Divan”lardan istifadə etməklə bəyət belə yazmaq daha doğru olardı:

بدأت بعرض المرأة ثم شفته نسبة سكر ثم
هو الماء

Əvvəlcə şübhə nümayiş etdirməyə başla-dım, sonra sarxoşluqla müqayisə edərək onu müdafia keçdim, sonra işə budur, könüllü şə-kilda ürəyməndən keçənləri arə edirəm.

Məhz bu variant qəsidişin mənzəmununa uyğun gəlir. Çünkü şair əvvəlcə hökmədarın ona qarşı laqeydiyyindən şikayətlərin, hökmədarın saxavətinə şübhə edir, sonra “hər şeyin cox zi-yandır” fikriṇi əsas tutaraq, “Şərabı çox içməyin sona sarxoşluğa qurşanmadır, necə ki, sarxoşluq artdıqca, qənimin olur”, deyərək ona haqq qazandırır, daha sonra ürəyindən keçənləri sə-mimi bir şəkildə dila götürür.

سافر خضراء بعد بخارا
جلور مصرا توپ يحيى [9, s.949 / 10,
s.1348].

Xızır kimi Buxara donizina tərəf getdi,
Yahya işə qonşu olğan heyrat saldı [11, s.67].

Beytin əlyazma variantı yuxarıda bəhs olunan tarixi hadisəni özündə əks etdiriydi halda, ikinci variant heç bir məna ifadə etmir.

Nəticə.

Yuxarıda deyilənlərdən bəlsə nəticəyə görlik ki, klassiklərimizin arab və fars dillərində yazardıqları əsərləri arasında dəqiqəli olmalı, bütün mümkün variantlardan, eləcə də orijinali dəha dolğun əks etdirən əlyazmaların istifadə olunmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Sultanov M.S. Xaqani Şirvani (hayati və yaradıcılığı haqqında). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1954 ə.

2. Вильческий О.Л. Хагани. Некоторые черты творчества и мировоззрения поэта// Советское Востоковедение, Издательство Академии наук СССР, 1957, №4.

3. Вильческий О.Л. Иранские публикации произведений Хагани (поэт XII в.)// Народы Азии и Африки, 1964, №3.

4. <https://ganjoor.net>

5. Xaqani Şirvani. Seçilmiş əsərləri. Bakı, “Yazıcı”, 1987.

6. Xaqani Şirvani. Külliyyat. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Olyazmalar Institutunun əlyazması. M-34

7. Бертишев Э.Э. Иранские труды. История персидско-таджикской литературы. М.: Наука, главная редакция восточной литературы, 1960.

8. Xaqani Şirvani. Şeirlər. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Olyazmalar Institutunun əlyazması. M-192

9. بوتان أصل الدين بن على نعيم خاقاني شروشون مكتبه. بوتان العين مسعودي. بوتان خاقاني شروشون مكتبه

10. بوتان دوك مير جلال الدين كزازي // بوتان شعر مركز. 10, 1375

11. Xaqani Şirvani. Ərəbə şeirləri (filoloji tərcümə). Tərcümə: “Ön söz” və izahların müəllifi: prof. I.Hamidov. Bakı, “Parlaq İmzalar”, 2017.

12. Xaqani Şirvani. Külliyyat. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Olyazmalar Institutunun əlyazması. M-247

13. بوتان خاقاني شروشون، با مقمه استند بيع الزمان فخر نهران، 1784، 768

14. Ворожейкина З.Н. Исафаханская школа поэтов и литераторов: жизнь Ирана в предмонгольское время XII-XIII в. М.: Наука, главная редакция восточной литературы, 1984.

15. Xaqani Şirvani. Divan. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Olyazmalar Institutunun əlyazması, M-242

سافر خضراء بعد بخارا
جلور مصرا توپ يحيى

Səncərin bədəni həbs olunaraq getdi,
Yəhyaya çatan mücahidlik oldu.

“Divan”larda isə bəyət mövzudan kənar söz yığındır:

- الكامل في التاريخ، ابن الأثير. دار الكتب العلمية، بيروت، ١٩٧٠ م. الطبعة الأولى، ١٩٨٧ م. المجلد الثاني، ٥٠٤ ص.

الستنظم في تزيين الملوك والامم لابن الفرج عبد الرحمن بن علي بن محمد بن الوزير، الطبعة الأولى، دار الكتب العلمية، بيروت، ٢٠٠٣ م. الجزء الثاني عشر، ٢٢٠ ص.

16. Kandili-Herisi Q.Ö. Xaqani Şirvani (hayati, dövri, mühiti). Bakı, "Elm", 1988.

17. Xaqani Şirvani. Divan. AMEA Məmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun əlyazması, M-413

Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
zeynalova 12@bk.ru

LITERARY-HISTORICAL INFORMATION IN BAKU COPIES OF MANUSCRIPTS OF KHAGANI SHIRVANI'S WORKS

E-A-Z® symology

As you know, the works of Khagani Shirvani were very popular in the East of the Middle Ages. It is no coincidence that the manuscripts of the poet's works are stored, along with Azerbaijan, in the manuscript centers of Turkey, Iran, Pakistan, France, Britain, Russia, Tajikistan, Georgia, India, Uzbekistan and other countries, as valuable sources. The article provides information about the Baku manuscripts of Khagani stored at the Mohammed Fuzuli Institute of Manuscripts of ANAS, and based on the Jung manuscript under the code M-192, the names of 14 authors of Shiniyyat are given. The importance of manuscripts for a more detailed study of the works of classical poets is also emphasized, the mistakes of scribes and publishers in the poet's works written in Persian and Arabic are described, and clarity is made by using manuscripts.

Keywords: Khagani, ode, manuscript, couplet, Isfahan

ЛИТЕРАТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИЕ СВЕДЕНИЯ В БАКИНСКИХ ЭКЗЕМПЛЯРАХ РУКОПИСЕЙ ХАГАНИ ШИРВАНИ

3-A-3cthus1001

Как известно, произведения Хагани Ширвани были очень популярны на Востоке в средние века. Не случайно рукописи произведений поэта как ценные источники хранятся не только в Азербайджане, но и в рукописных центрах Турции, Ирана, Пакистана, Франции, Великобритании, России, Таджикистана, Грузии, Индии, Узбекистана и других стран.

В статье приводится информация о рукописях Хагани, хранящихся в Баку в Институте рукописей имени Мухаммеда Фузули НАНА. На основании рукописи Джунг под шифром М-192 приводятся имена 14 авторов «Шинния». Подчеркивается важность рукописей для более детального изучения произведений классических поэтов, а также при внесении ясности в допущенные ошибки переписчиков и опечатках издателей в произведениях поэта, написанных на персидском и арабском языках.

Ключевые слова: Хагани, касыда, рукопись, бейт, Исфахан